

NU SPERAȚI CĂ VEȚI SCĂPA DE CĂRȚI

Jean-Claude Carrière (n. 1931) a studiat istoria, dar s-a dedicat desenului și scrisului. Debutului literar (romanul *Lézard*, 1957) i-a urmat la scurtă vreme cel cinematografic. Colaborarea cu Buñuel îl plasează în rândul scenariștilor de renume mondial. Scris piese de teatru, scenarii TV, publică romane și eseuri. Cărți: *Le Dictionnaire de la bêtise*, 1967, și *Le Livre des bizarres*, 1972 (cu Guy Bechtel); *La Paix des braves*, 1984; *Conversations sur l'invisible* (cu Jean Audouze și Michel Casse), 1988; *La Controverse de Valladolid*, 1992; *La Force du Bouddhisme* (cu Dalai-Lama), 1995; *Le Cercle des menteurs*, 1998 (*Cercul mincinoșilor*, Humanitas, 2000, 2009); *Dictionnaire amoureux de l'Inde*, 2000; *Les années d'utopie*, 2002; *Détails de ce monde*, 2004 (*Frânturi din astă lume*, Humanitas, 2007); *Contes philosophiques. Cercle des menteurs 2*, 2008 (*Povestiri filozofice. Cercul mincinoșilor 2*, Humanitas, 2009). Scenarii de film: *Le Journal d'une femme de chambre* (Luis Buñuel, 1964); *Le Charme discret de la bourgeoisie* (Buñuel, 1972); *Le Fantôme de la liberté* (Buñuel, 1974); *Cet obscur objet du désir* (Buñuel, 1977); *Die Blechtrommel* (Volker Schlöndorff, 1979); *Sauve qui peut (la vie)* (Jean-Luc Godard, 1980); *Danton* (Andrzej Wajda, 1983); *Max mon amour* (Nagisa Oshima, 1986); *Valmont* (Miloš Forman, 1988); *Milou en mai* (Louis Malle, 1990); *Cyrano de Bergerac* (Jean-Paul Rappeneau, 1990); *Der Unhold* (Schlöndorff, 1996); *Birth* (Jonathan Glazer, 2004).

Umberto Eco (n. 1932) este autor de romane, eseuri, tratate academice și cărți pentru copii. Profesor de semiotică la câteva dintre cele mai celebre universități europene și americane, a abordat din această perspectivă aspecte cruciale ale culturii. Este unul dintre cei mai de seamă gânditori contemporani, iar eseurile sale sunt adevărate modele ale genului. Strălucitoarea sa operă romanescă, începută în 1980 cu *Numele trandafirului*, este renumită pentru subtilele ei jocuri de limbaj și pentru abundența simbolurilor și aluziilor culturale. Opere principale în traducere română: *Opera deschisă* (ELU, 1969); *Tratat de semiotică generală* (Ed. Științifică și Enciclopedică, 1982); *Numele trandafirului* (Dacia, 1984); *Lector in fabula* (Univers, 1991); *Pendulul lui Foucault* (Pontica, 1991); *Limitele interpretării* (Pontica, 1995); *Insula din ziua de ieri* (Pontica, 1995); *Cinci scrieri morale* (Pontica, 1998; Humanitas, 2005); *Minunea Sfântului Baudolino* (Humanitas, 2000); *Pliculețul Minervei* (Humanitas, 2004); *Jurnal sumar* (Humanitas, 2004).

Jean-Philippe de Tonnac, eseist și jurnalist, este autorul unei biografii a lui René Daumal, al unor cărți de interviuri despre știință, cultură și religie și al unei enciclopedii a cunoștințelor și credințelor privitoare la moarte și nemurire.

JEAN-CLAUDE CARRIÈRE
UMBERTO ECO

NU SPERAȚI
CĂ VEȚI SCĂPA
DE CĂRȚI

Convorbiri moderate de
JEAN-PHILIPPE DE TONNAC

Traducere din franceză de
EMANOIL MARCU

HUMANITAS
BUCUREȘTI

Redactor: Vlad Russo
Coperta : Angela Rotaru
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corector: Cristina Jelescu

Tipărit la „Fed Print“

Jean-Claude Carrière & Umberto Eco
N'espérez pas vous débarrasser des livres.
Entretiens menés par Jean-Philippe de Tonnac
© Editions Grasset & Fasquelle, 2009

© HUMANITAS, 2010, pentru prezenta versiune românească

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
CARRIÈRE, JEAN-CLAUDE

Nu sperați că veți scăpa de cărți / Jean-Claude Carrière & Umberto Eco;
trad.: Emanoil Marcu. – București: Humanitas, 2010

ISBN 978-973-50-2558-8

I. Marcu, Emanoil (trad.)

821.113.6-31=135.1

EDITURA HUMANITAS

Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi Carte prin poștă: tel./fax 021/311 23 30
C.P.C.E. – CP 14, București
e-mail: cpp@humanitas.ro
www.libhumanitas.ro

Suporturile durabile sunt cele mai efemere

J.-P. de T.: *Ne punem întrebări privind perenitatea cărților într-un moment în care cultura pare să aleagă alte unelte, mai performante, poate. Dar ce să credem despre acele suporturi care ar trebui să stocheze pe termen lung informația și memoriile noastre personale – mă gândesc la casete, dischete, CD-uri –, și care au ieșit deja din uz?*

J.-C.C.: În 1985, ministrul Culturii, Jack Lang, mi-a cerut să creez și să conduc o nouă școală de cinema și televiziune, La Fémis. Am adunat atunci mai mulți tehnicieni foarte buni coordonați de Jack Gajos și am vegheat la bunul mers al instituției vreme de zece ani, între 1986 și 1996. În cei zece ani, a trebuit firește să mă țin la curent cu toate noutățile din domeniile noastre.

Una dintre problemele ce trebuiau rezolvate era, pur și simplu, să le prezentăm filme studenților. Când privești un film pentru a-l studia, pentru a-l analiza, trebuie să poți întrerupe proiecția, să derulezi înapoi, să înaintezi uneori cadru cu cadru. Lucru imposibil cu o copie clasică. Foloseam pe atunci casete video, care se uzau foarte repede. După trei-patru ani de folosire, nu mai erau bune de nimic. În aceeași perioadă a fost creată Videoteca din Paris, care-și propunea să păstreze toate documentele fotografice și filmate despre capitală. Pentru a arhiva imagini,

puteam alege între casetă și CD, numite pe atunci „suporturi durabile“. Videoteca din Paris a optat pentru casetă și a făcut investiții în acest sens. Doi-trei ani mai târziu, a apărut în California CD-ROM-ul (Compact Disc Read-Only Memory). Aveam în fine soluția. Demonstrațiile cu noul produs aveau loc aproape peste tot. Îmi aduc aminte primul CD pe care l-am văzut: era ceva despre Egipt. Eram uluiți, cucerți. Toată lumea aplauda această invenție ce părea să rezolve toate problemele de care noi, profesioniștii imaginii și arhivării, ne loveam de atâta timp. Da, numai că uzinele americane care fabricau aceste minunății s-au închis acum șapte ani și mai bine.

Între timp, telefoanele mobile și iPod-urile au devenit capabile de performanțe din ce în ce mai impresionante. Aflăm că japonezii scriu pe ele romane și le oferă spre lectură. Internetul, devenit mobil, străbate spațiul. Ni se promite de asemenea triumful individual al produsului numit VOD (Video On Demand), monitoare pliabile și alte minunății. Cine știe?

S-ar putea crede că vorbesc despre o perioadă lungă, de câteva secole. În realitate, e vorba de douăzeci de ani, cel mult. Uităm rapid. Din ce în ce mai rapid, probabil. Sunt considerații banale, neîndoielnic, dar banalul e un bagaj necesar. Mai ales la începutul unei călătorii.

U.E.: În urmă cu doar câțiva ani, *Patrologia Latină* de Migne (221 de volume!) a apărut pe CD, la prețul, dacă nu mă înșel, de 50 000 de dolari. La baniiăștia, *Patrologia* era accesibilă doar marilor biblioteci, nu și cercetătorilor lipsiți de resurse (chiar dacă unii medievaliști au început s-o pirateze într-o veselie). Acum, cu un simplu abonament,

o poți consulta on-line. La fel și *Enciclopedia* lui Diderot, propusă de dicționarul Robert, mai demult, pe CD. Astăzi o pot citi on-line, gratuit.

J.-C.C.: Când a ieșit DVD-ul, credeam că deținem în sfârșit soluția ideală care va rezolva definitiv problemele de stocare și de vizionare individuală. Nu-mi făcusem până atunci o filmotecă personală. La apariția DVD-ului, mi-am spus că dispuneam, în sfârșit, de „suportul meu durabil“. Ei bine, nu, nici vorbă. Acum ni se anunță apariția unor discuri de format și mai redus, pentru care vom cumpăra noi aparate de redare, ce vor putea stoca, la fel ca *e-book*-urile, un număr de filme considerabil. Așadar, bătrânele DVD-uri vor dispărea și ele, sau, ca să le putem citi, va trebui să păstrăm vechile aparate.

Iată, de altfel, o tendință a timpului nostru: colecționăm ceea ce tehnologia se îndârjește să demodeze. Un prieten al meu, cineast belgian, păstrează în pivniță optsprezece computere, doar ca să-și poată privi lucrările mai vechi. Pentru că nu există nimic mai efemer decât suporturile durabile. Aceste considerații banale, devenite un soi de refren, despre fragilitatea suporturilor contemporane, îi poate face să zâmbească pe doi amatori de incunabile, cum suntem amândoi. V-am adus din biblioteca mea o cărțică tipărită în latină la sfârșitul secolului al XV-lea, la Paris. Priviți. Dacă deschidem acest incunabul la ultima pagină, putem citi, în franceză: *Ces présentes heures à l'usage de Rome furent achevées le vingt-septième jour de septembre l'an mille quatre cent quatre-vingt-dix-huit pour Jean Poitevin, libraire, demeurant à Paris en la rue*

Neuve-Notre-Dame.* „Usage“ e scris „usaige“, ca pe vremuri, sistemul de datare a anului a fost abandonat, dar încă-l putem descifra destul de ușor. Deci încă mai putem citi un text tipărit în urmă cu cinci veacuri. În schimb, nu mai putem citi, nu mai putem privi o casetă analogică sau un CD vechi de doar câțiva ani. Sau numai dacă păstrăm și vechile aparate în pivniță.

J.-P. de T.: *Trebuie insistat pe rapiditatea din ce în ce mai mare cu care se demodează noile suporturi, silindu-ne să readaptăm toată logica de lucru și de stocare, modul de a gândi...*

U.E.: Accelerare ce contribuie la ștergerea memoriei. E poate una din cele mai spinoase probleme ale civilizației noastre. Pe de o parte, inventăm mai multe instrumente pentru păstrarea memoriei, tot felul de modalități pentru înregistrarea și transportul informației – un avantaj considerabil față de epocile în care trebuia să recurgem la mnemotehnici, la tehnici de a ne aminti, pentru că pur și simplu nu puteam avea la dispoziție tot ce se cuvenea să cunoaștem. Oamenii de atunci nu se puteau baza decât pe memoria lor. Pe de altă parte, dincolo de perisabilitatea acestor instrumente, care pune într-adevăr o problemă, trebuie să recunoaștem că nu tratăm echitabil toate obiectele culturale pe care le producem. Ca să citez doar un exemplu, originalele marilor creații de benzi desenate: sunt

* „Această cântăcică de rugăciuni după ritul catolic s-a tipărit în septembrie, ziua a douăzeci și șaptea, anul o mie patru sute nouăzeci și opt, pentru Jean Poitevin, librar, locuind la Paris pe strada Neuve-Notre-Dame.“ (*N.t.*)

înfiorător de scumpe, pentru că sunt foarte rare (o pagină de Alex Raymond costă azi o avere). De ce sunt atât de rare? Pur și simplu pentru că desenele originale, odată reproduse, erau aruncate la coș de ziarele care le publicau.

J.-P. de T.: *Care erau acele mnemotehnici folosite înainte de inventarea memoriilor artificiale care sunt cărțile sau hardurile de acum?*

J.-C.C.: Alexandru se află, din nou, înaintea unei hotărâri cu urmări incalculabile. Aflând că există o femeie care prezice fără greș viitorul, o cheamă ca să-l învețe meșteșugul ei. Femeia îi spune că trebuie să aprindă un foc mare, apoi să citească viitorul în fumul care se înalță, ca într-o carte. Îl pune însă pe cuceritor în gardă: cât timp va scruta fumul, nu trebuie cu nici un chip să se gândească la ochiul stâng al unui crocodil. La ochiul drept, treacă-meargă, dar în nici un caz la cel stâng.

Alexandru a renunțat să afle viitorul. De ce? Pentru că, în clipa când ți se impune să nu te gândești la un lucru, te vei gândi doar la el, obsesiv. Interdicția devine obligație. Nu poți să nu te gândești la el, la ochiul stâng al crocodilului. Ochiul jivinei a pus stăpânire pe mintea, pe memoria ta.

Uneori, la fel ca în cazul lui Alexandru, să-ți amintești și să nu poți uita e o problemă și chiar o dramă. Există oameni, numiți mnemoniști, care au capacitatea de a reține totul, folosind rețete mnemotehnice simple. Neurologul rus Aleksandr Luria a studiat asemenea persoane. O carte scrisă de Luria l-a inspirat pe Peter Brook când a creat spectacolul *Sunt un fenomen*. Dacă îi povestești ceva unui mnemonist, îi va fi imposibil să uite. Este ca o mașină

perfectă, dar nebună, care înregistrează totul, fără discernământ. În acest caz, memoria e un defect, și nu o calitate.

U.E.: Toate procedeele mnemotehnice folosesc imaginea unui oraș sau a unui palat, asociind fiecare parte sau loc cu obiectul care trebuie memorat. Legenda consemnată de Cicero în *De oratore* spune că Simonide participa la o cină alături de câțiva înalți demnitari greci. La un moment dat, Simonide părăsește petrecerea. În lipsa lui, acoperișul casei se prăbușește peste convivi ucigându-i pe toți. Simonide este chemat să identifice cadavrele. Izbutește s-o facă încercând să-și amintească locul ocupat de fiecare la masă.

Mnemotehnica este așadar tehnica de a asocia reprezentări spațiale cu obiecte sau concepte, legându-le unele de celelalte. Asociind ochiul stâng al crocodilului cu fumul pe care trebuie să-l scruteze, Alexandru, din exemplul dumneavoastră, nu mai poate acționa liber. Arta memoriei se practică până în Evul Mediu. După inventarea tiparului, s-ar putea crede că folosirea mijloacelor mnemotehnice s-a pierdut puțin câte puțin. E totuși epoca în care se publică cele mai frumoase cărți de mnemotehnică!

J.-C.C.: Vorbeați despre marile creații de benzi desenate, ale căror originale erau aruncate la coș după publicare. La fel s-a întâmplat și cu filmele. Câte n-au dispărut în felul ăsta! Filmul devine a „șaptea artă“ abia din anii 1920 sau 1930, în Europa. De atunci, se consideră că aceste opere aparțin istoriei artei și că merită păstrate. Tot atunci se înființează primele cinateci, mai întâi în Rusia, apoi în Franța. Din punctul de vedere al americanilor, filmul

nu e operă de artă, ci un produs de serie. Aceasta chiar și în zilele noastre. Un *Zorro*, un *Nosferatu*, un *Tarzan* trebuie refăcute în permanență, iar vechile modele, vechile stocuri trebuie lichidate. Vechiul produs, mai ales dacă este de calitate, i-ar putea face concurență celui nou. Cinemateca americană a fost creată, țineți-vă bine, abia în anii 1970! S-a dus o bătălie lungă și dură pentru a obține subvenții, pentru a trezi interesul americanilor pentru istoria propriului lor cinema. De asemenea, prima școală de cinema din lume a fost rusă. I-o datorăm lui Eisenstein, care considera indispensabilă crearea unei școli de cinema de același nivel cu cele mai bune școli de pictură sau de arhitectură.

U.E.: În Italia, la începutul secolului XX, un mare poet ca D'Annunzio scrie deja pentru cinema. E coautor, alături de Giovanni Pastrone, la scenariul *Cabiriei*. În America, n-ar fi fost luat în serios.

J.-C.C.: Ca să nu mai vorbim de televiziune. Păstrarea arhivelor de televiziune părea la început o absurditate. Crearea INA, instituție însărcinată să păstreze arhivele audiovizuale, a însemnat o schimbare de optică radicală.

U.E.: În 1954 lucram în televiziune și îmi aduc aminte că totul se transmitea în direct, că nu se folosea înregistrarea magnetică. Există un aparat pe care îl numeau *Transcriber*, până au descoperit că acest cuvânt nu exista în televiziunile anglo-saxone. Era, pur și simplu, o cameră de luat vederi care filma ecranul. Fiind însă un dispozitiv greoi și costisitor, trebuia făcută o triere. Multe lucruri s-au pierdut în felul ăsta.

J.-C.C.: Pot să vă dau un foarte bun exemplu. E aproape un incunabul al televiziunii. În 1951 sau 1952, Peter Brook a filmat pentru televiziunea americană un *King Lear* cu Orson Welles în rolul principal. Dar emisiunile erau difuzate fără nici o înregistrare și nu se putea păstra nimic. Întâmplarea face că acest *King Lear* a fost filmat. Adică, cineva a filmat ecranul televizorului în timp ce se transmitea filmul. Astăzi e una din piesele de bază din Muzeul Televiziunii de la New York. Prin mai multe aspecte, întâmplarea îmi evocă istoria cărții.

U.E.: Până la un punct. Ideea de a colecționa cărți e foarte veche. Prin urmare, ceea ce s-a întâmplat cu filmele nu s-a întâmplat cu cărțile. Cultul paginii scrise, și mai târziu al cărții, este la fel de vechi ca scrisul. Romanii, deja, voiau să posede și să colecționeze suluri. Dacă am pierdut cărți, asta s-a întâmplat din alte motive. Au fost distruse cărți din motive de cenzură religioasă, sau pentru că bibliotecile și catedralele erau foarte expuse pericolului de a arde (și unele, și celelalte fiind în parte făcute din lemn). În Evul Mediu, o catedrală sau o bibliotecă în flăcări e un spectacol la fel de obișnuit ca avioanele care se prăbușesc într-un film despre războiul din Pacific. E ceva normal. Faptul că biblioteca din *Numele trandafirului* sfârșește în flăcări nu e deloc, în vremea aceea, un eveniment ieșit din comun.

Însă aceleași motive care făceau să ardă cărțile îi îndemneau pe oameni să le pună la adăpost, și deci să le colecționeze. Monahismul are la bază această idee. Probabil că intrarea repetată a barbarilor în Roma și obiceiul lor de a lăsa orașul în flăcări au dus la ideea de a găsi pentru

cărți un loc sigur. Și ce putea să fie mai sigur decât o mânăstire? Deci oamenii au început să pună anumite cărți la adăpost de pericolele ce amenințau memoria. Firește, alegând să salveze anumite cărți mai curând decât altele, oamenii au început, în același timp, să filtreze.

J.-C.C.: În schimb, cultul filmelor rare este abia la început. Există chiar și colecționari de scenarii. Pe vremuri, când filmările la un film se încheiau, scenariul sfârșea cel mai adesea la coș, la fel ca originalele benzilor desenate despre care vorbeai. Începând de prin anii '40, unii au început să se întrebe dacă scenariul, odată filmul terminat, nu păstra totuși o anumită valoare. Cel puțin comercială.

U.E.: Acum cunoaștem cultul scenariilor celebre, cum ar fi cel al filmului *Casablanca*.

J.-C.C.: Mai ales, evident, când păstrează indicații scrise de mâna regizorului. Am văzut scenarii cu adnotările lui Fritz Lang, devenite, printr-un cult vecin cu fetișismul, obiecte de bibliofilie, și altele pe care amatorii le legau cu mare grijă. Revin însă la întrebarea de adineaori. Cum să constituim, astăzi, o filmotecă, ce suport să alegem? Este cu neputință să păstrăm acasă copii de filme pe peliculă cinematografică. Ne-ar trebui cabină de proiecție, sală specială, depozit. Casetele magnetice, se știe, își pierd culoarea, claritatea și se șterg repede. CD-urile au ieșit din uz, iar DVD-urile nu vor avea nici ele viață lungă. De altfel, cum am spus, nici nu e sigur că în viitor vom avea destulă energie pentru toate aparatele noastre. Să ne gândim la pana de curent din iulie 2006, de la New York, să ne imaginăm că se extinde și se prelungește. Fără electricitate,

Cuprins

<i>Prefață</i>	5
Introducere. Cartea nu va muri	13
Suporturile durabile sunt cele mai efemere	18
Găinilor le-a trebuit un secol ca să învețe să nu traverseze drumul	36
Să citezi numele tuturor participanților la bătălia de la Waterloo	53
Revanșa celor filtrați	65
Fiecare carte publicată astăzi e un post-incunabul	88
Cărți care vor neapărat să ajungă până la noi	116
Aproape tot ce știm despre trecut ne-a fost transmis de cretini, de imbecili sau de dușmani	135
Nimic nu va opri vanitatea	146
Elogiu prostiei	159
Internet sau imposibila <i>damnatio memoriae</i>	175
Cenzura prin foc	184
Toate cărțile pe care nu le-am citit	200
Carte pe altar și cărți în „Infern“	215
Ce să faci cu biblioteca ta după moarte?	240